

Ce

ACE

ZIJN TINMERKEN ALTIJD BETROUWBAAR TEN AANZIEN VAN DE
LEGERING EN DE GIETER?
B. DUBBE

Merken op tinnen voorwerpen kunnen uitsluitend geven over de kwaliteit van het gebruikte tin, over de gieter, over de plaats waar en de periode waarin het stuk werd vervaardigd en over de oorspronkelijke eigenaar (eigendomsmerk). In tegenstelling tot de oorspronkelijke koper heeft de tegenwoordige verzamelaar om voor de hand liggende redenen meer belangstelling voor het meesterteken dan voor het kwaliteitsmerk. Immers, indien men de naam van de tinnegieter kent, kan meestal ook worden nagegaan in welke periode het tinnen voorwerp werd gegoten.

Dit laatste is vooral belangrijk ten aanzien van voorwerpen die gedurende lange tijd door verschillende gieters met behulp van eenzelfde vorm werden vervaardigd. Zo bevindt zich in het museum De Waag te Deventer een koperen vorm voor het maken van de voet van een boterschotel of fruitschaal. Deze vorm is gedateerd 1610. Hij is echter in de negentiende eeuw nog door de Deventer tinnegieters H. van der Linde (1790-1836) en diens zoon Willem (1812-1851) gebruikt.

Ten aanzien van de kwaliteitsmerken als stadswapen, hamer, roos en engel is enig wantrouwen op zijn plaats. Herhaaldelijk wordt in de resoluties van de stedelijke overheden gewag gemaakt van het slaan van merken op tin, waarvan de alliage niet overeenkwam met het in de keur voorgeschreven gehalte. De ordonnantie van 16 oktober 1503 opgesteld ten behoeve van het Bossche kramers- en tinnegietersambacht duidt daar reeds op: "Te kennen gegeven hebben van diuerschen gebreken ende inconuentien, die dagelicx vallen ende gebeuren inden ambachte oft neringe voirs., bysundere onder de teengieters...." ¹⁾.

Het Leids rapport "Nopen de tinne" van 1592 geeft een aantal voorbeelden van fraude op het gebied van het merken van tin. De aanleiding tot dit rapport was het bezoek dat twee te Danzig woonachtige, van afkomst Nederlandse tinnegieters aan het Leidse stadhuis brachten om een klacht in te dienen tegen twee tinnegieters uit deze stad, te weten Mees Dircxzn. en zijn zoon Jacob Mees. Deze laatsten hadden "mennichte tinnewerck mitter Engelsche rose geteyckent" aan beide klagers verkocht, die het tinwerk op hun beurt op de "Jaermarckt vande Fursten ende stadt Koningsbergen in Pruysschen" hadden getracht te slijten. Maar de tinnegieters daar ter plaatse, niet gecharmeerd van de buitenlandse concurrentie, hadden het ter verkoop aangeboden tin gekeurd, met het gevolg dat: "Claus Siefert unndt Peter Dralandes (de klagers), waaren welke die Engelsche rose gehabt und vor lauter verkaufft, nicht lauter, sondern falsch unnd unrechtmessig befunden". Aldus luidde het oordeel van een door de klagers meegekregen getuigenis van de magistraat van Königsberg (thans Kaliningrad) ²⁾.

Een andere verklaring uit hetzelfde rapport geeft een goed beeld van de wijze waarop de Leidse tinnegieters met de tinlegeringen omgingen.

De Leidse tinnegieter Claes Claeszn., geboren te Leeuwarden, antwoordde op de vraag of hij nooit moeilijkheden had gehad ter zake van het gieten met "onbehoirlycke stoffe" het volgende. Niet lang nadat hij zijn nering te Leiden als meester was begonnen, had hij ten huize van de tinnegieter Jan Marcuszn. van Yperen voor alle collega's een maaltijd moeten geven "deur dien zij hem dreychden". Zij zouden hem namelijk aangeven bij de magistraat "ter saicke dat hy zijn cleynerck gemaickt hadde lager dan het assay", indien hij niet tegemoet kwam aan hun culinaire lusten. Hij deelde nog mee, dat de maaltijd hem kwam te staan op circa 8 of 9 gulden. Voor de voldoening van dit bedrag had hij zijn mantel moeten verkopen ³⁾.

In de considerans van vele keuren is terug te vinden, dat een aantal tinnegieters zich weinig aantrok van de voorschriften ten aanzien van de alliage. In de Haarlemse ordonnantie op het tinnegietersgilde van 9 september 1750 valt het volgende te lezen: "Gezien het verzoek bij de vinders (overlieden) van het tinnegieters-gilde gedaan, rakende het verval derzelve keure, door haar oudheyd na behooren niet meer wordende nagekomen..." ⁴⁾. Bovendien komt men in de archieven betrekking hebbend op de tinnegieters van haast alle steden klachten tegen betreffende lieden die niet tot het gilde behoren, als ijzerkramers, koperslagers en uitdragers, maar toch allerlei tinwerk te koop aanboden, met als gevolg: "dat veele ingesetenen worden bedrogen in den allooy van 't voorschreven tin". Deze handelaren lieten het tinwerk van elders komen "van plaats en daar geen proef ofte keur is" ⁵⁾. De hiervoor geciteerde klachten zijn ontleend aan een request van de meester-tinnegieters der stad Utrecht van 18 maart 1743. De Utrechtse vroedschap liet naar aanleiding van dit verzoek een publikatie verschijnen, die gedrukt werd door Jacob van Poolsum, de stadsdrukker "tegen over 't stadhuis" ⁶⁾. Hierin werd bepaald dat de koper- en blikslagers, ijzerkramers, uitdragers en "Delfse en Keulse aerdewinkeliers" geen nieuw gemaakt tinwerk mochten verkopen, terwijl het ook verboden was nieuw gemaakt tinwerk "aan de huizen of langs de straten" te veilen of te verkopen. Bovendien werd het de koper- en blikslager verboden oud gebroken tinwerk te solderen.

Namen door de eeuwen heen vele tinnegieters of wat daarvoor doorging, de bepalingen in de keuren niet altijd even serieus, ook de keurmeesters en de overheid schoten vaak schromelijk tekort in hun controlerende taak. Een prachtig voorbeeld daarvan is in de Deventer concordatboeken te vinden. In deze boeken werden de verlangens en aanbevelingen opgeschreven van de gezworen gemeente, dat waren de vertegenwoordigers van de diverse stadswijken. In 1668 heette het: "Alzoo het tin van tyt tot tyt slechter wort, dat scepenen en raedt er voor moeten zorgdragen, dat er een keur op moet gezet worden". In 1682 werd de stadsbestuurders erop gewezen dat er geen keurmeesters waren. "Fiat" schreven de schepenen onder dit verlangen, maar er gebeurde niets. In 1700 werd met aandrang verzocht een keur op het tin te doen stellen en zeven maanden later: "dat een keur op het tin in

conformite als op het silver aangesteld mag worden". In 1705 werd opnieuw aangedrongen de in dit opzicht nodige maatregelen te treffen, "dat schepenen ende raad het inbrengen van een keur op het tin effect mogen doen sorteren".

Opnieuw beloofde de magistraat dat men dit verzoek "met den eersten werkstellig" zou maken. In 1709 was er echter nog steeds niets geschied. Zes jaar later verzocht de gezworen gemeente om een lijst van alle verlangens die tot dan toe nog niet waren gehonoreerd. Blijkens de op 27 december 1715 verstrekte opgave bleek ook de kwestie van de keur op het tin en de aanwijzing van keurmeesters nog niet afgehandeld te zijn. Daarna werd de zaak niet meer besproken ⁷⁾.

De door de stadsbestuurders van Deventer getoonde geringe belangstelling voor keuren op tin stond niet op zichzelf. Dat bewijst het Leidse rapport "Nopen de tinne" uit 1592. Mees Joostens, een daar werkende tinnegieter, verklaarde toen al dat er "zijns wetens binnen deser stede (Leiden) noyt keur off ordonnantie op het tinnegieten was geweest" ⁸⁾.

Voor de hedendaagse verzamelaar is het feit dat een bepaald merk op een tinnen voorwerp niet overeenkomt met de bepalingen aangaande het tingehalte van weinig belang. Hij koopt tin uit geheel andere overwegingen dan de oorspronkelijke koper.

Anders ligt het met het meesterteken. De vraag is namelijk of de man wiens signatuur in de vorm van naam of initialen in het merk wordt aangetroffen, het voorwerp ook heeft gemaakt. Deze vraag is zo daarom belangrijk, omdat vooral in de achttiende eeuw de handel tussen de tinnegieters onderling steeds belangrijker werd. Men had niet van elk voorwerp een vorm, zodat men in een dergelijk geval het gevraagde stuk bij een collega kocht.

Een mooi voorbeeld daarvan zijn de leveranties van de in de Huydenstraat te Amsterdam gevestigde tinnegieter Arend Jan Coenen (1709-1768) aan collega's. Op zijn debiteurenlijst per 1 januari 1761 komen naast de namen van particulieren en instellingen, vijfendertig namen van tinnegieters of lieden die in tin handelen voor. Van deze vijfendertig waren er negentien te Amsterdam woonachtig en zestien waren elders gevestigd. Onder de laatsten waren Jan Hendrik Sebes, Jan Hendrik en Pieter Jacob Maurenbrecher, die te Dusseldorp en Jan Melchior Dassauw, de Wed. Matthijs Cloesen en Aletta Klusen, die te Wezel woonden. Verder waren er collega's uit Alkmaar, Delft, Deventer, Edam, Groningen, Kampen, Middelburg, Naarden, 's-Gravenhage en Utrecht onder zijn cliëntèle.

De vraag is nu: verzond Coenen - en dat geldt natuurlijk ook voor andere tinnegieters - zijn goederen door hem gemerkt met kwaliteitsmerk en meesterteken, of verzond hij ze niet gemerkt. In dit geval kon de koper er zijn eigen stempels op slaan, daarmee suggererend dat het door hemzelf gegoten werk was. Het is zeer wel denkbaar dat dit laatste geschiedde, immers het tinnegietersambacht is zeer persoonsgebonden. In het geval van Arend Jan Coenen kon niet met zekerheid worden vastgesteld of hij getekend of niet getekend werk verzond. Voor het laatste is echter wel een aanwijzing. Hij verkocht namelijk ruwe kantige "mostaardpotten" en ruwe peperbussen en

melkkannen aan Pieter Jacob Maurenbrecher te Dusseldorp, alsmede vier raspen ⁹⁾.

Ruwe onafgewerkte goederen zullen zeker niet gestempeld zijn geweest, omdat de stempelafdruk door het afwerken en polijsten verloren zou gaan.

Een bewijs dat er met het slaan van merken de hand werd gelicht, in dien zin dat er een ander, niet gieter zijnde, merken op tinwerk sloeg, is te vinden in een contract dat Hermanus Blommart, meester tinnegieter te Amsterdam, in 1705 sloot met een koopman genaamd Abraham Roeters. Er werd afgesproken dat Blommart zijn stempel zou slaan op al het tinwerk dat Roeters zou maken of laten maken, als ware het door Blommart gemaakt ¹⁰⁾.

Resumerend kan vastgesteld worden dat er nogal geknoeid werd met de legering van het tin en dientengevolge met de kwaliteitsmerken en dat er rekening mee moet worden gehouden dat niet altijd vaststaat dat een meesterteken op een tinnen voorwerp ook wil zeggen dat het door de betreffende meester werd gegoten. Anderzijds moet wat het meesterteken betreft worden aangenomen dat het meer om incidenten gaat, dan dat nu ineens alle meestertekens onbetrouwbaar zouden zijn. Ten aanzien van de vraag in de titel: zijn tinmerken altijd betrouwbaar ten aanzien van de legering en de gieter? moet dus geantwoord worden: niet altijd!

Noten

1. T. Kooyman, De Bossche tinnegieter en zijn tin, Den Bosch 1984, pag. 124 e.v.
2. GA. Leiden, Gildearchieven nr. 1129, pag. 1vo-3r.
3. Ibidem, 8vo.
4. GA Haarlem, Gildearchieven nr. 274.
5. GA Utrecht, Gildearchieven nr. 140.
6. Ibidem, nr. 140 bis.
7. B. Dubbe, Het tinnegietersambacht te Deventer, in: Versl. en Med. Ver. tot Beoefening van Overijselsch Regt en Geschiedenis, 77(1972), pag. 71-72.
8. GA. Leiden, Gildearchieven nr. 1129, pag. 7vo.
9. B. Dubbe, Arend Jan Coenen, ambachtsman in een tijd van verval. Een achttiende-eeuwse tinnegieter en "fabrikant" van tinnen speelgoed te Amsterdam, in: Antiek, 5e jg. (1970/71), pag. 213-239.
10. J.W.M. de Jong en M.L. Caron, Het Amsterdamse tinnegietersgilde, in: Cat. Keur van tin uit de drie havensteden Amsterdam, Antwerpen en Rotterdam 1979, pag. 77.